

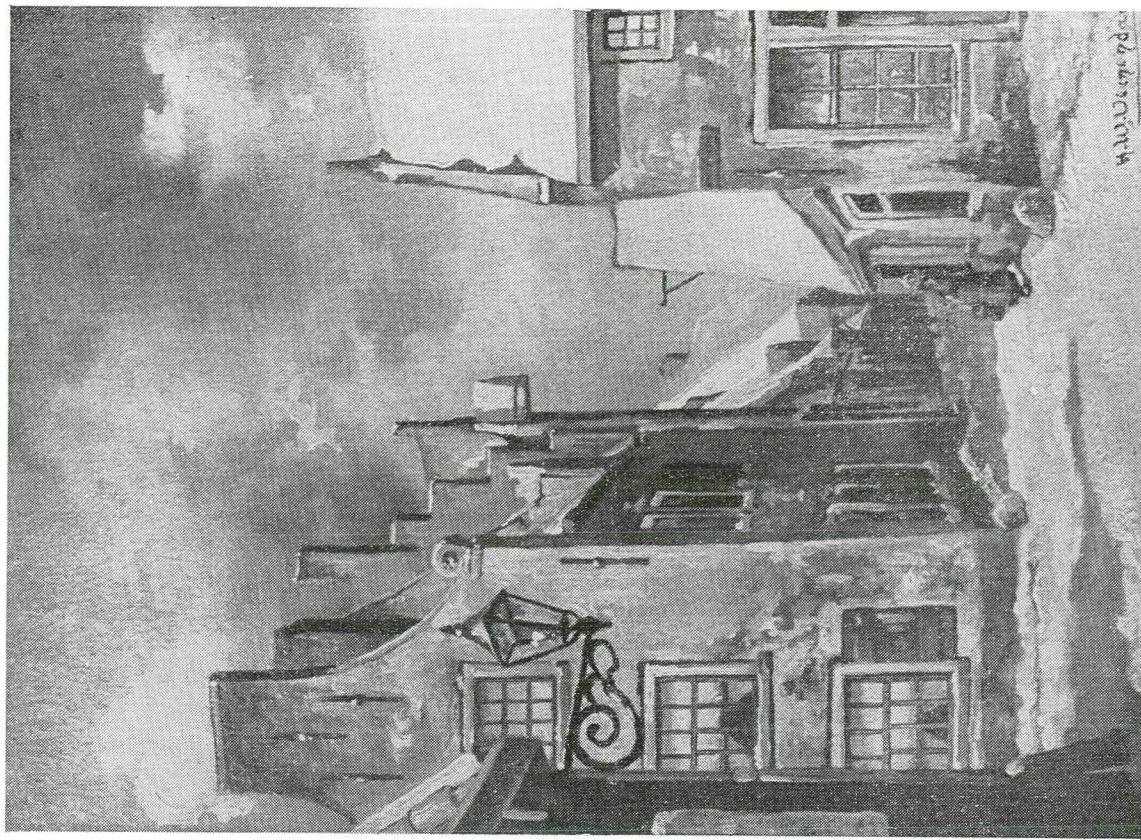
VELDKEIJEN ALS LANDMERKEN

In de middeleeuwen behoorde de grond uitsluitend aan de landheer, die daarop allodiale rechten had. De op deze grond gevestigde bewoners waren horigen van de landheer, een tussenvorm van vrijen en slaven. De landheer gaf hun tegen betaling van een zekere pacht — cijns of tyns geheten — stukken van zijn grond, hoeven, in pacht. Bovendien waren deze pachters tot persoonlijke diensten verplicht. Oorspronkelijk vererfden deze hoeven weder aan de landheer, doch in de loop der tijden ontwikkelde zich een erfrecht van vader op zoon, waarin de landheer aanvankelijk meestal bewilligde. Later was het hem zelfs onmogelijk hieraan zijn goedkeuring te onthouden, hoewel hij nog lang het recht behield bij overdracht een zeker tyns te vorderen. En geleidelijk ontstond uit dit erfrecht het recht om ook de hoeve aan vreemden te doen overgaan, een eerste vorm van eigendomsrecht.

De verdeling van het land in hoeven vereiste, dat de pachtrechten, later eigendomsrechten, nauwkeurig aangaven, hoever deze strekten. Deze grensscheidingen waren van diverse aard. Soms werden ze bepaald door een natuurlijke waterloop, elders door een zware boom. Waar dergelijke natuurlijke aanduidingen ontbraken, zag men zich verplicht op andere wijze hierin te voorzien. Bekend zijn onze kaarsrechte poldersloten, waarvan men het aanleggen in Westfriesland, wellicht ook elders, „sloot-schieten” noemt. Op Texel vindt men de karakteristieke „tuunwaljes”, bestaande uit opeengestapelde graszoden, die ondanks het losse materiaal eeuwen stand hielden en het landschap een bijzonder karakter gaven. Het woord „tuin” wordt hier nog in zijn oude betekenis van „afgeperkt stuk grond” gebezigd. Men herinnert zich de „leeuw” in de „hollandse tuin”. In bergachtige streken worden overal ter wereld, afscheidingen verkregen door stapelmuurtjes van steen.

Daar, waar de oorspronkelijke bodem overdekt is geweest door gletschers, dat bij het versmelten zijn ballast in de vorm van zand, steengruis en zware keien achter liet, koos men, om zijn eigendomsrecht te bepalen, een liefst zo zwaar mogelijke veldkei. Het is juist op deze veldkeien als „landmerk”, dat ik eens de aandacht wilde vestigen. In de omgeving van Amersfoort zijn deze eigenaardige relicten — wellicht uit een ver verleden, toen men nog niet aan een kadaster dacht — geleidelijk verdwenen. En waar ze nog wel voorkomen, verdient het mijns inziens aanbeveling ze ook in de toekomst te behouden. Mogelijk kan het kadaster daarbij medewerking verlenen.

Zelfs in de stad Amersfoort bevonden zich nog voor veertig jaar twee zware keien op de beide hoeken van het Paternosterstraatje, Breestraatzijde. Vlak voor dat dit verdween, werd het door de amersfoortse schilder W. H. Veenendaal vereeuwigd. Ik kocht dat stukje op een tentoonstelling te zijnen bate. Blijkbaar had het straatje betere dagen gekend, dan ten tijde van zijn afbraak.

Gezicht op het Paternosterstraatje vanaf de Breestraat te Amersfoort.
Afgebroken omstreeks 1920.

Volgens de blaffert van 1755 werd het toen bewoond door burgers met de namen François van Lielaer, jonkheer Ignatius Franciscus van Sasse en Emerentia van Draakenburgh. Of waren dit de huiseigenaren? Aan de zijde van de Onze Lieve Vrouwestraat mondde het uit tegenover het perceel dat toen de spits vormde van deze schuin op de gracht uitmondende straat. Dit huis droeg de opwekkende naam „de doodkist”, doch het werd reeds vroeger of gelijk met de steeg geamoveerd. De ruïne bleef lang ongeplaveid liggen.

Dat schilderijtje van Veenendaal — weliswaar geen grote kunst — geeft het schilderachtige straatje, dat plaats moest maken voor de lelijke eierhal op natuurlijke wijze weer. Dikwijls heb ik mij afgevraagd, of deze keien wellicht ook gedind hebben als landmerk. Want de steeg was te smal voor rijverkeer en dus waren schampstenen overbodig.

Komen er thans nog in of buiten de stad meer zulke keien voor? — Natuurlijk afgezien van de kei, die Amersfoort wereldberoemdheid gaf!

S. W. MELCHIOR

BOEKAANKONDIGING

Dr. A. van Hulzen, *Utrecht*. J. Noordduyn & Zoon N.V., Gorinchem, 1962. Wie indertijd het Heemschutboekje over Utrecht van dezelfde schrijver heeft gelezen (1944), zal in dit boek niet zoveel nieuws ontdekken. De hoofdstukken komen ongeveer overeen en grote gedeelten zijn onveranderd overgenomen. Is dus de kern vrijwel gelijk, er viel na achttien jaar natuurlijk wel iets te verbeteren en aan te vullen. Dat heeft dr. Van Hulzen dan ook niet nagelaten. Het is hartverwarmend door vergelijking van 1944 met 1962 nu eens geregistreerd te zien hoeveel er in die tijd door restauratie, speciaal van torens en kerken, verbetering onderging.

Dat de schrijver ook aandacht had voor details, valt zeer te waarderen. Hij maakt de lezers attent op de lantaarnconsoles langs de grachten en op gevelstenen.

Het boek is keurig uitgegeven. Een register vergemakkelijkt het gebruik. Het wandelingen-systeem in de boeken van Wagenaar en Graadt van Roggen, dat zekere voordelen had boven een „catalogiserende” beschrijving als deze, wordt door dit register opgevangen. Men kan, dwalende door de stad, aantekening houden van bepaalde objecten en daarover later het boek naslaan. Beter is het om aan de hand van dr. Van Hulzens boek zelf eens een verkenningstocht door de stad te ontwerpen. Er vallen nog steeds nieuwe ontdekkingen te doen.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, *Aurorastraat 26, Utrecht*
Administratie: H. J. H. Knoester p/a *Drift 27, Utrecht*
Secr. der ver.: Ir. C. L. Temminck Groll, *Hoofdstraat 43, Driebergen*
Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

VIJF EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 6 / JUNI 1962

EXCURSIE NAAR AUSTERLITZ

Op zaterdag 30 juni zal de vereniging Oud-Utrecht een excursie houden naar Austerlitz en omgeving.

Deze excursie staat in nauw verband met de voordracht, welke ir. W. L. Jansen, bosbouwconsulent Staatsbosbeheer heeft gehouden op de jaarvergadering van Oud-Utrecht op 1 april 1960, over de historie van de bosbouw in de utrechtse heuvelrug.

De bedoeling is om een en ander te laten zien van de geschiedenis van het voormalige franse (napoleontische) legerkamp Austerlitz en van de in die omgeving gestichte bossen op grond van wat nog in natura te zien is en aan de hand van oude kaarten.

Om een indruk te geven van de wijze, waarop de bossen in stand gehouden worden, zal men de boswachterij bezoeken; verder de vroeg 19de eeuwse Koepel van Stoop en de oude Landbouwschool.

Vanuit de Pyramide, waar de thee gebruikt wordt, bestaat tevens gelegenheid tot het maken van een wandeling.

Behalve ir. Jansen zal ook ir. H. H. G. Overbeek, houtvester van de houtvesterij Utrecht de te bezichtigen objecten toelichten. Bij slecht weer zal een kleine wijziging in het programma worden gebracht.

Vertrek per autobus van het Janskerkhof te Utrecht om 13.45 uur. Kaarten verkrijgbaar à f 2.25 (inclusief thee) bij de Ned. Handelsmaatschappij, Janskerkhof 12, Utrecht. Desgewenst schriftelijk bestellen door storting op gironummer 575520 ten name van de penningmeester van Oud-Utrecht. Wie met eigen vervoermiddel gaat betaalt f 0,75 per kaart.

Namens het bestuur:

Ir. J. D. M. BARDET, *voorzitter*.

Ir. C. L. TEMMINCK GROLL, *secretaris*.